

(ص ۳۰۵-۳۱۴) ۷. مساجد و مناطق تاریخی پیرامون مدینه و منطقه فدک و خیبر و زیارتگاه ینبوع. (ص ۳۱۵-۳۲۲)

نویسنده در پایان، نقشه استان‌های عربستان را همراه ۹۷ عکس رنگی از مکان‌هایی مهم چون اُحُد، مسجد شجره، قلعه خیبر، فدک و بیابان رَیْذَه آورده است. این تصاویر به لحاظ چگونگی و کمیت بر تصاویر کتاب‌های معاصر برتری چشمگیر دارد.

◀ **چاپ‌ها:** کتاب به سال ۱۳۷۲ ش. در نشر مشعر منتشر شده و به سال ۱۳۸۶ ش. ویراستی دیگر از آن با تجدید نظر و افزایش چاپ گشته است. (ص ۱۹-۲۰) شیخ ابراهیم خزرچی در سال ۱۹۹۹ م. ترجمه عربی کتاب را با عنوان «تاریخ و آثار مکه و المدینه» در انتشارات دارالنبلاء بیروت به چاپ سپرده است.

منصور رمضانخانی

التاریخ الامین... : از کتاب‌های تاریخی در باره مدینه، نوشته عبدالعزیز مدنی (معاصر)

این کتاب، که نام کامل آن *التاریخ الامین لمدینه سید المرسلین* است، یک دوره تاریخ مدینه و آگاهی‌هایی از مکان‌ها و مناطق این شهر را دربر دارد. کتاب از اندک آثار تاریخی

منا و جَمَرات. (ص ۱۶۱-۱۶۷) ۹. مکان‌های تاریخی میان مکه و مدینه، مانند مزار شهدای بدر، غدیر خم، مسجد غدیر خم و زیارتگاه آبواء (مرقد حضرت آمنه بنت وهب). (ص ۱۶۱-۱۶۷)

بخش دوم با عنوان «تاریخ و آثار اسلامی مدینه منوره» در هفت فصل بدین شرح سامان یافته است: ۱. موقعیت جغرافیایی و پیشینه مدینه، ورود یهودیان از شامات و مهاجرت اوس و خزرج از یمن به مدینه، نام‌ها و فضیلت‌های مدینه و هجرت پیامبر ﷺ. (ص ۱۶۸-۱۸۴) ۲. مطالبی در باره مسجدالنبی و آثار تاریخی مربوط به آن، از جمله ستون‌ها، ایوان صُفَه، محراب‌ها، خانه و مرقد مُطَهَّر پیامبر ﷺ، خانه امیر مؤمنان (علیه السلام) و حضرت فاطمه (علیها السلام) همراه با مباحث تاریخی آن‌ها و گسترش‌های گوناگون در گذر زمان.

(ص ۱۸۵-۲۳۰) ۳. خانه‌ها و مسجدهای ویران شده در دوران سعودی، مکان سقیفه و مسجد بنی ساعده. (ص ۲۳۱-۲۴۵) ۴. شرح دیگر مساجد تاریخی مدینه، منطقه نبرد اُحُد و احزاب، غزوه بنی قُرَیظَه و بنی نضیر و مساجد آن. (ص ۲۴۷-۲۷۶) ۵. شرح زیارتگاه‌های مدینه، قبرستان بقیع، بارگاه امامان و زیارتگاه شهدای اُحُد و آرامگاه‌ها و مقابر ویران شده در دوران سعودی. (ص ۲۷۷-۳۰۳) ۶. معرفی کوه‌ها، وادی‌ها، حصار و دروازه‌های مدینه.

است که با صبغه شیعی نوشته شده و مؤلف با تکیه بر گزارش‌های تاریخی کوشیده است نقش اهل بیت پیامبر ﷺ در تاریخ مدینه را ترسیم نماید. می‌توان گفت که *التاریخ الامین* پاسخی به برخی کمبودهای متون تاریخ مدینه در میان اهل سنت است. این متون از نقش امامان معصوم ﷺ در تحولات سیاسی و اجتماعی مدینه، اندک سخن گفته و حتی در گزارش غزوه‌های نبوی ﷺ از سهم امام علی ﷺ در پیروزی‌های مسلمانان یاد نکرده‌اند.

عبدالعزیز مدنی زاده ۱۳۸۳ق. در مدینه، روحانی شیعه عربستانی ساکن قم، تحصیلات خود را در أحساء عربستان و سپس دمشق آغاز کرده و در حوزه علمیه قم پی گرفته است.^۱ از او چند اثر دیگر از جمله *فجر الاسلام فی تاریخ مکه والمشاعر الحرام* (قم، ۱۴۲۵ق.) چاپ شده است.

مدنی در تألیف *التاریخ الامین*، بیشتر به منابع و مصادر شیعی استناد کرده و در بسیاری از گزارش‌های تاریخی، از منابع متأخر و بیش از آن که از منابع کهن بهره جوید، از تراجم و متون حدیثی سود برده است. دو کتاب *تاریخ المدینة المنوره* ابن شبه (ص ۶۸) و *وفاء الوفاء* سمهودی (ص ۱۱۲، ۲۴۲) از منابع کهن تاریخ

مدینه هستند که نویسنده گاه بدان‌ها استناد کرده است. عمده منابع دیگر، *بحار الانوار* مجلسی (ص ۴۰، ۴۷)، *شرح نهج البلاغه* ابن ابی الحدید (ص ۵۲، ۵۶) و *اعیان الشیعه* محسن امین (ص ۵۵، ۸۰) است. از دیگر منابع او، مصادر تاریخی مانند *تاریخ مسعودی* (ص ۲۶۲) و *الکامل* ابن اثیر (ص ۱۹۴، ۲۵۵) است. استناد به منابع غیر مرتبط مانند استناد قصیده مدحیه فرزدق در منقبت امام علی بن الحسین ﷺ به *حیة الحیوان* دمیری^۲ از کاستی‌های این کتاب است. (ص ۲۵۷-۲۵۸)

در منابع اهل سنت، بیشتر در شرح و تحلیل تاریخ و تحولات سیاسی و اجتماعی مدینه، تنها بر شخصیت و سیره پیامبر گرامی ﷺ تأکید شده و از مکان‌ها و آثار تاریخی ویژه مدینه که با ایشان مرتبط بوده، گفت‌وگو شده و از دیگر آثار کمتر سخن رفته است. از جمله، تنها چاه‌هایی که پیامبر ﷺ از آن‌ها آب نوشیده یا وضو گرفته و مساجدی که در آن نماز خوانده، معرفی گشته‌اند. در *التاریخ الامین* حضرت علی ﷺ محور این گزارش‌ها قرار گرفته و همه موضوعات از جمله جای‌ها و غزوه‌ها به فراخور نسبت با حضرت علی ﷺ بررسی شده‌اند.

(ص ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۴۰، ۳۸۶-۳۹۲)

مطالب کتاب در ۱۰ باب تنظیم شده است.

۱. مصاحبه با نویسنده.

۲. *حیة الحیوان*، ج ۱، ص ۲۰.

جا از رویداد فدك و نقدهای پیرامون آن و استدلال‌های قرآنی حضرت فاطمه علیها السلام در باب مالکیت فدك سخن گفته است. (ص ۴۷-۵۱)

از مباحث کتاب، ترکیب جمعیت و ساکنان مدینه است. نویسنده در این جا از نخاوله*، طایفه‌ای شیعی، و تاریخ سکونت آن‌ها در مدینه یاد کرده است. این نام به پیشه آنان اشاره دارد که پرورش نخل و کار در نخلستان‌های مدینه بوده و اهمیت این پیشه را در معیشت آنان نشان می‌دهد. نویسنده مدعی است نخاوله از شهروندان اصیل مدینه هستند و به انصار نسب می‌برند. (ص ۷۹) نویسنده از شخصی که او را موثق می‌شمارد، گزارش کرده که نسب نخاوله به طور کامل در سندی کهن نزد یکی از افراد خاندان نگهداری می‌شود. (ص ۸۰) او به نقل از جعفر خلیلی، بررسی بوركهارت سویسی را در باره این طایفه آورده که بر پایه آن، نخاوله قومی اصیل و دلیر بوده‌اند که در باغ‌های متعلق به امام حسن علیه السلام کار می‌کردند و بسیاری از کشاورزان مدینه از آنان هستند. (ص ۷۹)

نخاوله بعدها با قبیله حرب هم‌پیمان شدند و بر ضد ترك‌های عثمانی جنگیدند. قبیله‌های گوناگون کوچکتری از این قبیله ریشه گرفته‌اند. مردم نخاوله بیشتر در عوالی و منطقه قبا سکونت داشتند (ص ۸۰) و شخصیت‌های اجتماعی، سیاسی و علمی برجسته‌ای از آنان

در آغاز کتاب، پس از اشاره به نام‌های مدینه، تحقیقی اجمالی در باره موقعیت جغرافیایی مدینه و کوه‌ها، وادی‌ها و چاه‌های معروف آن صورت گرفته است. (ص ۱۳-۳۲) از مباحث ویژه کتاب، گسترش علوم و معارف اسلامی در مدینه بر اثر تلاش اهل بیت علیهم السلام است. معرفی فشرده دانش‌های هر يك از امامان معصوم علیهم السلام ساکن مدینه و گزارش‌هایی از مرجعیت علمی و مشروعیت مقام آن بزرگواران، در این مبحث ارائه شده که پشتوانه نویسنده، بیشتر *اعیان الشیعه محسن* امین بوده است. (ص ۳۳۱-۳۳۸)

از موضوعات مهم کتاب، محل دفن بزرگان آغاز اسلام است که بخشی از آن به دفن شدگان در بقیع اختصاص یافته است. (ص ۳۵۶-۳۶۸) برخی از گزارش‌های تاریخی مانند روایت دفن پیامبر صلی الله علیه و آله در خانه عایشه نیز در این میان نقد شده (ص ۳۵۰-۳۵۳) و نویسنده با ذکر مستندات، خانه حضرت فاطمه علیها السلام را مدفن ایشان دانسته است. (ص ۳۵۳-۳۵۶)

چشمه‌های مدینه از دیگر موضوعات کتاب هستند که برخی از آن‌ها مانند عین امام علی علیه السلام (ص ۳۳) و عین فدك (ص ۳۵) به ندرت در منابع اهل سنت یاد شده‌اند. نظرگاه نویسنده در بررسی مناطق و مکان‌ها و آبادی‌های مدینه، گاه کلامی است. او در این

در پایان کتاب، در هفت بخش، تصاویری از مقابر بقیع، مساجد مدینه، بارگاه‌ها و زیارتگاه‌ها، چشمه‌ها، چاه‌ها، خانه‌ها، بازار و جز آن آمده است. (ص ۴۷۷-۵۴۳)
کتاب *التاریخ الامین* به سال ۱۴۱۸ ق. با ۵۶۳ صفحه وزیری در انتشارات امین قم چاپ شده است.

◀ منابع

حیة الحیوان الکبری: الدمیری (م. ۸۰۸ ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۴ ق.

علی احمدی میرآقا

التاریخ الشامل...: کتابی در تاریخ

تحلیلی مدینه، نوشته عبدالباسط بدر

کتاب *التاریخ الشامل للمدینه المنوره* از آثار معاصر تاریخ تحلیلی مدینه منوره است که تاریخ سیاسی و اجتماعی این شهر را از پیش از اسلام تا عصر حاضر در بر دارد.
عبدالباسط بدر، نویسنده و ادیب و تاریخ‌نگار سوری، به سال ۱۳۶۴ ق. در یکی از روستاهای شهر حلب زاده شد. پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی در این شهر، وارد دانشکده تربیت معلم و به سال ۱۳۸۳ ق. مشغول تدریس شد و هم‌زمان تحصیلات خود

برخاستند، از جمله محمد علی هاجوج، محمد علی عمروی، عطیة بن حسین بن ناجی، عبدالهادی یوسف، حیدر محسن، حسین بن موسی، محمد حمزوی، صالح محمد جدعان، موسی ابو عیفه، صالح ابو محسن و محسن الاساود. (ص ۸۰-۸۳)

نویسنده نبردها و غزوه‌های رخ داده در مدینه را از یکدیگر جدا کرده؛ زیرا در باور وی، جنگ‌های روزگار جاهلیت میان یهود و اوس و خزرج بوده و غزوه‌ها و جنگ‌های پیامبر ﷺ با انگیزه‌ای متفاوت و برای تبلیغ دین و گسترش اسلام رخ داده است. (ص ۱۰۷-۲۲۳)
کوشش نویسنده در بازخوانی غزوات، بیشتر با هدف نشان دادن دلیری و فداکاری حضرت علی علیه السلام در مبارزه بر ضد مشرکان و دفاع از پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله است.

وضعیت مدینه در روزگار امویان، عباسیان، عثمانیان و شرفای حجاز در باب پنجم بررسی شده است. به گفته نویسنده، در روزگار امویان، تعارضی سخت میان فرهنگ اهل بیت علیهم السلام و سیاست اموی در مدینه جریان داشت و بنی‌امیه در مبارزه با اهل بیت علیهم السلام و پیشگیری از گسترش فرهنگ علوی می‌کوشیدند. رخداد کربلا و حتی رویداد حره که بسیاری از صحابه و دوستان اهل بیت علیهم السلام در آن کشته شدند، در قلمرو همین سیاست می‌گنجد. (ص ۲۴۷-۲۶۰)